

II. ODTÜ ARKEOMETRİ ÇALIŞTAYI
TÜRKİYE ARKEOLOJİ'SİNDE CAM:
ARKEOLOJİK VE ARKEOMETRİK ÇALIŞMALAR

Doç. Dr. Olcay Birgül Anısına

6-8 Ekim 2011

BİLDİRİLER KİTABI

ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

Kültür Kongre Merkezi - D Salonu ANKARA

<http://www.arme.metu.edu.tr>

II. ODTÜ Arkeometri Çalışayı, başta Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) olmak üzere, Samsun Makina Sanayi A.Ş.nin, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'nün, Data Market Bilgi Hizmetleri Ltd. Şti.nin ve Zbrajans Tam Hizmet Reklam Ajansı'nın destekleriyle gerçekleştirılmıştır.

Yayına Hazırlayanlar

Prof. Dr. Şahinde Demirci

Prof. Dr. Ay Melek Özer

Pelin Ayter

ISBN: 978-975-429-301-2

Yayımlayan: ODTÜ Arkeometri Anabilim Dalı, 2012

Kapak: İdil Ayçe Aba

Kapak Resmi: Kaunos (Dalyan-Muğla), Geç Hellenistik/Erken Roma Dönemi kalıba döküm kase parçaları

Basım: Elma Teknik Basım Matbaacılık
Tant. Hiz. Tekş. Tur. İnş. İth. Ihr. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Çatal Sokak 11/ A Maltepe 06570, Ankara
Tel: 0312. 229 92 65 • Faks: 0312. 231 67 06
web:www.elmateknikbasim.com

Bu kitap, TÜBİTAK tarafından sağlanan destek ile basılmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
ÇALIŞTAY PROGRAMI	7
AÇILIŞ KONUŞMALARI	
Olcay Birgül' ü anarken	9
Canan ÖZGEN	13
BİLDİRİLER	
Şahinde DEMİRCİ	14
<i>Şimdiye Kadar Yapılan Arkeometrik Çalışmalarda Cam Ham Maddeleri, Üretime ve Çeşitliliği Üzerine Elde Edilen Bilgiler</i>	
Ay Melek ÖZER, Ömür BAKIRER	34
<i>Anadolu'da Cam Buluntular Üzerinde Bugüne Kadar Yapılan Arkeometrik Çalışmalardan Elde Edilen Bilgiler</i>	
Elif BEŞER, Şahinde DEMİRCİ	47
<i>Arkeometrik Çalışmalar Işığında Renkli ve Renksiz Cam Üretime</i>	
Emine N. CANER-SALTIK	57
<i>Arkeometrik Çalışmalar Işığında Belirlenen Cam Bozulmaları</i>	
Üzlfat CANAV ÖZGÜMÜŞ	67
<i>Tarihsel Süreçte Anadolu'da Cam Üretime</i>	
Emel ERTEM	80
<i>Eskiçağ Camcılığında Renk ve Biçim İlişkileri</i>	
Çağdem GENÇLER GÜRAY	102
<i>Antik Dünyada Cam</i>	
Beril TUĞRUL	108
<i>Tahribatsız Muayene Yöntemleri ile Cam Eserlerin İncelenmesi</i>	
Zeynep ORAL ÇAKMAKÇI	114
<i>Kuşadası-Kadıkalesi Kazalarından Süs Amaçlı Cam Objeler: Boncuklar ve Bilezikler</i>	
Özgür ÇÖMEZOĞLU	136
<i>Doğu Akdeniz Çevresinde Ortaçağ Boyunca Cam Üretim ve Dolaşımı</i>	
Burcu KIRMIZI, Philippe COLOMBAN	149
<i>15 - 19. Yüzyıllar Arası Çin Cloisonné Emayeleri Üzerine Raman Spektrometrisi ile Yapılan İncelemeler</i>	
Ali Akın AKYOL, Şahinde DEMİRCİ, Yusuf Kağan KADIOĞLU, Üzlfat CANAV ÖZGÜMÜŞ	159
<i>İstanbul Yeni Cami Hünkâr Kasrı Camları Üzerine Arkeometrik Çalışmalar</i>	
B. Yelda OLCAY UÇKAN	172
<i>Olympos Camları</i>	
Şeniz ATİK	180
<i>İstanbul Yenikapı Kazalarından Yerel ve İthal Cam Kaplar</i>	
DEĞERLENDİRME PANELİ	199
<i>Arkeologların, sanat tarihçilerinin ve arkeometri alanında çalışanların arkeometrik cam çalışmalarından bekleyenleri ve sorunları</i>	

KUŞADASI-KADIKALESİ KAZILARINDAN SÜS AMAÇLI CAM OBJELER: BONCUKLAR VE BİLEZİKLER

Zeynep ORAL ÇAKMAKÇI

Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
zeyneporals@yahoo.com

ÖZET

Orta ve Geç Bizans Dönemlerine ait kültür katmanlarında yapılan kazı ve araştırmalar, Bizans'ın, çoğunlukla, sivil yerleşimlerinde ele geçen cam objeleri arasında, boncuk ve bileziklerin, sayıca zengin bir buluntu grubunu oluşturduğunu göstermektedir. Bu durum, Bizans ekonomisinin giderek zayıfladığı bu dönemlerde, cam bileziklerin, hem bezemeleriyle dikkat çekici, hem de diğer materyallerden yapılmış süs eşyaları yanında, ham madde açısından ucuz ve yapımı kolay objeler olarak görülmeyeyle açıklanabilir. Öte yandan, Bizans tasvir sanatına dayalı bazı gözlemler, bunların kullanıcısının statüsüne ilişkin bazı bilgiler de verdiği işaret etmektedir. Dikkate değer bir başka durum da, dönemin kılık-kıyafet modasının cam bilezik üretim ve kullanımını şekillendirmede önemli bir rol oynadığıdır.

Tarihi kaynakların, bir ticaret merkezi ve gümrük alanı olarak tanımladığı Anaia kentini savunan Kadıkalesi de, önemli yerleşimlerden biridir. Kale'de yapılan çalışmalarında farklı boyut, renk ve bezemede çok sayıda cam bilezik, az sayıda da cam boncuk ele geçmiştir. Boncuklar, form ve bezemeleri yönünden Ortaçağ, Bizans ve İslam örnekleriyle benzerlikler göstermektedir. Kalede bulunan cam bileziklerin kesit-bezeme ilişkisine dayalı ayrıntılı sınıflandırılması yapılmıştır. Bilezikler değerlendirlirken, öncelikle bunların, önceden yapılmış olan teknik ve bezeme özelliklerine dayalı tipolojiler uyarınca gruplanması yapılmış, ve kaledeki buluntuların bu tipolojiye katkısı irdelenmiştir. Söz konusu buluntular, diğer buluntu merkezleri ile karşılaştırılarak Kadıkalesi'ndeki üretimin kendine özgü nitelikleri ve çağdaşı örneklerle benzerlikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Kuşadası Kadıkalesi, Anaia, Orta ve Geç Bizans Dönemi camları, cam boncuklar, cam bilezikler

GLASS ORNAMENTS, GLASS BEADS AND BRACELETS FROM KUŞADASI KADIKALESİ EXCAVATIONS

ABSTRACT

Excavations and research made in cultural layers belonging to Middle and Late Byzantium Periods reveal a great number of beads and bracelets among the glass objects found in civil settlements of Byzantium. This can be explained by glass bracelets being cheap and readily producible objects compared to other ornaments made of different materials, besides these objects are distinguished materials due to their ornamentation. On the other hand, these objects can reveal information about the statue of their users, based on Byzantium art. Another worth mentioning point is the fashion of the period had an important impact on the way these bracelets were shaped and used.

Kadıkalesi, which is a citadel protecting the city of Anaia, being a trade center and a customs area, is an important settlement. Many glass bracelets and some glass beads of different size, colour and ornamentation have been found in the Castle. The beads are similar to the Medieval, Byzantium and Islamic samples in terms of their form and ornamentation. A detailed classification of glass beads found in the castle has been made based on the relationship between cross-sections and ornamentation. While the bracelets were analyzed, they were grouped typologically according results of previous studies that depend on their technical and ornamentation features, and the contribution of the Castle finds to existing typology was investigated. The mentioned finds were compared to other centers and the unique features of Kadıkalesi products and their similarities to their contemporaries were tried to be determined.

KEYWORDS: Kuşadası Kadıkalesi, Anaia, Middle and Late Byzantium glasses, glass beads, glass bracelets.

GİRİŞ

Kuşadası, Davutlar sahilinde bulunan, 13. yüzyila ait bir liman kalesinde son on yılda yapılan kazılar, Bizans sanatı ve arkeolojisine önemli katkılar sağlamaktadır (Mercangöz, 2010a, 279-292; Mercangöz, 2010b) Ortaya çıkarılan zengin ve çeşitli buluntular arasında, Ortaçağ Bizans camcılığına ilişkin yeni bilgiler sunan cam buluntular ise oldukça dikkat çekicidir. Bu buluntuların önemli bir kısmı daha önce yayımlanmıştır (Oral-Çakmakçı, 2008; Çakmakçı, 2010). Söz konusu bu camlar, işlevlerine göre aydınlatma, günlük kullanım ve süs amaçlı objeler olarak üç ana başlık altında sınıflandırılmıştır. Aydınlatma amaçlı kandiller ve pencere camları ile günlük kullanım amaçlı, şişeler, bardaklar, kadeh ve kâseler, sayı ve çeşit bakımından bu sınıflandırmanın başında gelir. Süs amaçlı olarak sınıflandırılan cam objeler ise çoğunlukla bilezikler ile az sayıdaki boncuklardan oluşmaktadır.

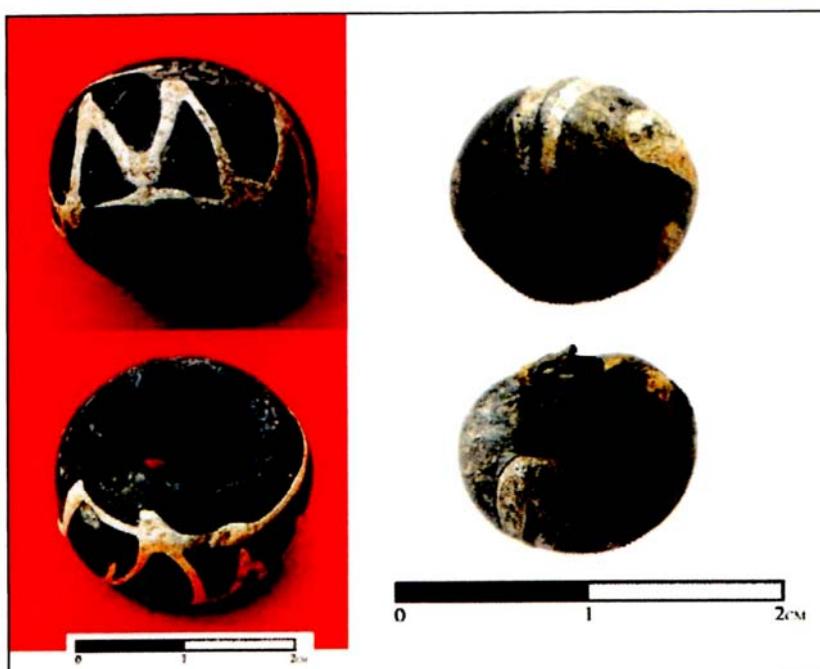
Bu makale kapsamında Kadıkalesi’nde 2001-2006 yıllarında yapılan kazılar sırasında ele geçen boncuk ve bilezikler konu edilecektir. Sonraki dönemlere ait cam buluntular, bir yüksek lisans tezi kapsamında çalışılmaktadır. Bu güne kadar bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, incelenen bilezikler önceki yillardan farklı bulunmamakta, sadace üzeri boyalı tek bir bilezik parçası farklılığı belirlenmiştir.

YAPILAN ÇALIŞMALAR

Kadıkalesi’nde 2001-2006 yıllarındaki kazılarda yalnızca iki adet boncuk ele geçmiştir. Bu boncuklardan biri yassı formlu, diğer ise düzgün olmayan yuvarlak biçimlidir. Bu boncuğun yapım sırasında bir yanına metal bir halka geçirilerek, kolye ucu olarak kullanılması sağlanmış olmalıdır (Şekil 1). Her ikisi de opak siyah renkli olan boncukların yüzeylerinde emay teknigiyle yapılmış kremsi beyaz renkli ve dalgalı-zikzak bezemeler yer almaktadır. Yassı boncukta bu bezeme oldukça belirginen, diğerinde aşınmadan dolayı ancak yer yer seçilebilmektedir.

Cam boncukları sınıflandırmamızı ve tarihlememizi kolaylaştıracak yayın ve araştırmalar sınırlıdır. Bu araştırmalar dikkate alındığında, pek çok cam boncuk tipi ve onların çeşitlemelerinin geniş bir zaman dilimine yayıldığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle, özellikle tariheleme söz konusu olduğunda, cam boncukların ortaya çıktığı tabakalar büyük önem taşımaktadır. Nitekim Kadıkalesi’ndeki lere benzer üretim gösteren Sardes’de ele geçen boncukların tamamı stratigrafiye göre tarihendirilmiştir (von Saltern, 1980: 105-109). MÖ 2000’in sonlarından, Orta Bizans Dönemi’ne kadar uzanan süre içinde üretilen bezemeli ve bezemesiz boncukların gün yüzüne çıkarıldığı

bu yerleşimde, Orta Bizans Dönemi'ne ait az sayıda örnek bulunmuştur. Bu buluntular arasında yassı formlu olanlar, gerek biçimini gerekse üzerindeki bezemeleriyle, Kadıkalesi bulutusu yassı boncuğu oldukça benzerdir (von Salder, 1980; 107: 836-838). Kadıkalesi'ne göre yakının yerleşimlerden biri olan *Pergamon* antik kentinde de bu tip boncuklar bulunmuştur (Schwarzer, 2009: 109). Yassı tarzda üretilmiş boncuklara, İslam kültür katmanlarında da rastlanmaktadır. Kadıkalesi bulutusuyla aynı özelliklere sahip ancak farklı renkteki birkaç boncuk, *Kubad Abad* Sarayı kazılarda ortaya çıkarılmış, yerleşimin iskân tabakasına bağlı olarak 13. yüzyıla tarihlenmiştir (Uysal, 2008: 474-477, 294-295, 297; Uysal, 2009: 67-75). Cam ipi dekorasyon ve formıyla çağdaş İslami örnekler, Suriye'nin önemli kentlerinden *Hama*'da yapılan kazılarda da bulunmuştur (Riis, 1957: 68). Kadıkalesi örnekleri kesin olarak tarihlenen bir tabakadan ele geçmemekle birlikte, kalenin iskân tarihi ile form ve bezeme açısından çağdaşı benzer üretimler dikkate alınarak Orta Bizans'a tarihlenebilir.

Şekil 1. Kadıkalesi 2001-2006 bulutusu boncuklar

Kadıkalesi cam buluntuları içinde sayı ve çeşit bakımından en yaygın grubu bilezikler oluşturmaktadır. Söz konusu bu bilezikler, form ve bezeme tanımını kolaylaştırmak ve daha anlaşılır kılmak amacıyla, kendi aralarında kesitlerine ve bezemelerine göre iki ana gruba ayrılmıştır. Bu ayrimda bileziklerin kesitleri temel alınmış, her bir kesit grubu, kendi grubu içinde görülen bezeme farklılıklarına göre ayrı alt gruplara bölünmüştür.

Cam bileziklerle ilgili en kapsamlı çalışmayı gerçekleştiren Spaer'in, Filistin'de ele geçen İslam öncesi ve İslam Dönemi cam bileziklerini konu edinen çalışmalarında, cam bilezik kesitleri ile kesit-bezeme ilişkisi ayrıntılı bir tipoloji ile sunulmuştur (Spaer, 1988; Spaer, 1992). Cam bileziklerin değerlendirilmesinde ilk başvuru kaynağı olarak bu çalışmalardan sıkılıkla faydalankmaktadır. Ancak, Anadolu ve Balkanlarda ele geçen yayılmış cam bilezik buluntuları dikkate alındığında bu tipolojinin bazı

örnekler için yetersiz kaldığı görülmektedir. Örneğin, Kadıkalesi buluntuları dikkate alındığında, kesit açısından olmasa da, kesit-bezeme ilişkisi yönünden Spaer'in tipolojisine karşılık gelmeyen yeni tiplerin varlığı açıkça görülmektedir. Bu nedenle, bilezikler gruplandırılırken Spaer'in tipolojisinden yararlanılmış, ancak onun gruplamasında yer almayan farklı türler tespit edildiği için yeni baştan bir sınıflandırma yoluna gidilmiştir. Öte yandan, Spaer'in tipolojisinin yaygın kullanımı ve bilinirliği dolayısıyla, onun gruplamasında bulunan ve Kadıkalesi örnekleri ile birebir uyan bilezik türlerine, bu çalışmada verilen gruplamadan yanı sıra Spaer'in tipolojik kodlaması da eklenmiştir (Tablo 1-4).

Cam bileziklerin en erken örnekleri, MÖ ikinci bine aittir ve Mısır'da II. Amenophis'in mezарında ele geçmiştir (Spaer, 1988: 51). Diğer yandan MÖ birinci binin son yüzyıllarında Kuzey Avrupa'daki *La Tene* kültüründe de cam bileziklerin varlığı bilinmektedir (Haevernick, 1960; Gebhard, 1989: 73-83; Kaenel-Müller, 1989: 121-127; Tilliard, 1989: 137-143). Bunlar, sayı ve çeşit bakımından zengin buluntular olmanın yanı sıra, yapım ve süsleme anlayışı açısından da özenli bir işçilik sergilemektedirler. Bu görkemli bileziklerin benzer örneklerine camcılık merkezleri olarak bilinen Doğu Akdeniz'in önemli yerleşimlerinde rastlanmamıştır. Ayrıca, bu bölgelerde Helenistik ve Erken Roma Dönemi'nde de cam bilezik üretimi ve kullanımına ilişkin herhangi bir kanıt bulunamamıştır (Spaer, 1988: 51). Doğu Akdeniz ve Yakın Doğu'da cam bileziklerin ortaya çıkışının yaygın kazanması ancak Geç Roma Dönemi'nde mümkün olabilmistiştir.

Yakın Doğu'da, MS 3. yüzyıla ait mezarlarda bulunan cam bilezikler en erken kanıtlar olarak görülmektedir (Spaer, 1988: 52). Bunların, MS 4. ve 5. yüzyıllar ve sonrasında yeni formlar aldığı ve özellikle MS 7. yüzyılda bölgeyi etkisi altına alan İslam kültürüyle birlikte hem çeşit, hem de sayı bakımından zengin buluntular haline geldiği anlaşılmaktadır. Doğu Akdeniz'de özellikle İslam Dönemi'nde kimliğini kazanan cam bilezikler, Spaer'in gözlemine göre form ve bezeme açısından Geç Roma Dönemi üretimlerinden farklı olmalarına rağmen, Erken Dönem'in yalnız bezeme anlayışından tamamen uzaklaşmamış ve bir kısım İslam bileziği erken dönem geleneklerini sürdürmeye devam etmiştir (Spaer, 1988: 52).

Cam bilezik yapımında, başlıca iki yöntem uygulandığı anlaşılmaktadır. Bu yöntemlerden birinde (dikişli - *seamed*), cam bilezik halkası yapım sırasında henüz sıcakken kıvrılıp iki ucu birbiri üzerine bindirilir. Bu durumda, birleşim yeri bilezik üzerinde belirgin olarak görülür. Diğer yöntemde (dikişsiz - *seamless*) ise, yine cam sıcakken, cam bilezik halkasının iki ucu birbirine düzgün bir şekilde bitirilir ve bu kısım yeniden ısıtılarak birleşim yeri izleri ortadan kaldırılır. Bu nedenle ikinci yöntemle üretilmiş bileziklerde, birleşme yeri belirsiz ya da kısmen belirli bir görünüştedir (Spaer, 1988: 52). On ikinci yüzyılın ilk yarısında ve olasılıkla 1110-1140 tarihleri arasında, Theophilus adlı Alman bir rahip tarafından kaleme alındığı kabul edilen, *De Diversis Artibus* adlı Latince bir elyazması, cam eserlerin yapımı ve süslemeleri hakkında verdiği bilgilerle dikkat çekicidir. Theophilus'un, yazmanın Bizans camcılığını konu edinen *De Anulis* başlıklı bölümünde, Bizanslı cam ustaları hakkında verdiği kısa, ancak detaylı bilgiler önemlidir. Bu bilgiler arasında, cam ustalarının bilezikleri birleşme yeri olmadan tek parça olarak ürettiği ve bunların çok değerli ürünler olduğu ifade edilmiştir (Dodwell, 1961).

Cam bileziklerin boyutları, yapım ve bezeme özellikleri kullanıcısına bağlı olarak değişiklik gösterse de, ilk bileziklerin çocukların için üretildiği ancak zamanla yetişkinler tarafından da tercih edildiği kanısı hâkimdir (Spaer, 1988: 60). Gerçekte, pek çok yerleşimden ele geçen cam bileziklerin çapı 4 ile 9 cm arasında değişmektedir. Bu

düşünceye göre bileziklerin çok küçük çaplı olanlarının çocuklar için yapılmış olması olasıdır (Köroğlu, 2002: 360).

Türkiye'de İstanbul *Saraçhane* (Hayes, 1992), *Sardes* (von Saldern, 1962; von Saldern, 1980), Afyon *Amorium* (Gill, 1992; Gill, 1994; Gill, 1996; Gill, 1999; Gill, 2001; Gill, 2002) ve Mersin *Yumuktepe* (Köroğlu, 2002; Köroğlu, 2004), Yunanistan'da *Korinth* (Davidson, 1952) ve Balkanlarda yapılan kazılar sırasında (Djingov, 1978; Borisov, 1989; Han, 1975) pek çoğu Orta ve Geç Bizans Dönemi'ne tarihlenen bezemeli ve bezemesiz cam bilezikler ele geçmiştir. Kazı buluntularına ek olarak Türkiye müzeleri (Gürler, 2000) ve Türkiye'deki özel koleksiyonlar (Canav, 1985; Anlağan ve Anlağan, 1985; Lightfoot-Aslan, 1992; Atik, 2001; Bilgi, 2007) ile Dünya Müzeleri, yabancı koleksiyon ve kataloglarda çok sayıda cam bilezik bulunmaktadır (Buckton, 1994; Clairmont, 1977; Whitehouse ve diğ., 2000; Bosselman, 2001).

Kadıkalesi cam bileziklerinde en sık görülen renk opak siyahır. Bezemeli ya da bezemesiz hemen hemen her bilezik grubunda, bu renkte üretilmiş cam bileziklere rastlanmaktadır. Bu renk, hem parlak görünüşü, hem de bir zemin rengi olarak kullanıldığından üzerindeki bezemeyi göstermesi dolayısıyla, çok sık tercih edilmiş olmalıdır. Bazı bilezik örneklerinde, opak siyah görünüşlü ancak dikkatle bakıldığında şeffaf koyu yeşil veya koyu kahve renklerde camın kullanıldığı gözlemlenmektedir. Opak siyah ve siyah görünüşlü şeffaf koyu renklerin yanı sıra bileziklerde en yaygın görülen diğer renk, şeffaf koyu mavidir. Şeffaf mavi-yeşil, yeşil ve bu renklerin açık tonları ile sarı, cam bilezik üretiminde sırasıyla en çok kullanılan renklerdir.

Tablo 1. Tip I: Yuvarlak kesitli bilezikler

KESİTLERİNE GÖRE		BEZEMELERİNE GÖRE			
I	YUVARLAK (Spaer Tip A/1)	1	Tek renkli, bezemesiz (Spaer Tip A/1)	2	Dis yüzü paralel cam ipi bezemeli
I	YUVARLAK (Spaer Tip A/1)	1			
		2			
		3		a	Tek renkli, Bükümlü (Spaer Tip C/1a-b)
		4		b	Sık Bükümlüler (Spaer Tip C/1a)
					Seyrek Bükümlüler (Spaer Tip C/1b)
				a	Çok renkli, Bükümlü (Spaer Tip C/3-4)
				b	Simetrik Cam ipi bezemeliler (Spaer Tip C/3)
					Asimetrik Cam ipi bezemeliler (Spaer Tip C/3-4a-b)

Kadıkalesi'nde bulunan cam bilezikler, kesitlerine göre, yuvarlak, yarı-yuvarlak, dikdörtgen ve üçgen olarak dört ana grubu ayrılmıştır (Tablo 1-4). Tabloda, her bir kesit grubu Romen rakamı ile ifade edilmektedir. Ancak yuvarlak kesitliler dışında, her bir kesit grubu kendi arasında farklılıklar içermektedir. Aynı kesit grubundaki her bir farklı grup için tabloda, büyük harfler kullanılmıştır. Kesitlerin bezemelere göre ayrimı rakamla, bunların alt grupları arasındaki ayrim ise küçük harflerle gösterilmiştir. Örneğin. III/D-2, II/B-1, I/3b gibi.

Bu bilezik grupları aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

TİP I. YUVARLAK KESİTLİ BİLEZİKLER (Spaer Tip A/1)

Sayı ve çeşit olarak en yaygın grup olan bu bilezikler, bezemelerine göre dört alt grupta (1, 2, 3, 4) incelenmiştir;

Tip I/1. Yuvarlak Kesitli, Tek Renkli Bezemesiz Bilezikler (Spaer Tip A/1)

Bu bilezikler (Şekil 2), opak siyah başta olmak üzere, şeffaf kahverengi, şeffaf mavi-yeşil, şeffaf açık yeşil, yeşil ve koyu yeşil renklerdedir.

Şekil 2. Yuvarlak kesitli, tek renkli bezemesiz bilezikler: Tip I/1 (Spaer Tip A/1)

Tek renkli ve yuvarlak kesitli bilezikler, Yakın Doğu'da MS 3. yüzyıldan itibaren görülmektedir (Spaer, 1988: 52). Roma Dönemi'nden itibaren varlığı bilinen bu tip bilezikler, gerek yapım tekniği gerekse bezeme gibi tarihlemeyi kolaylaştıracak bir ipucu içermedikleri için, eğer tabakası belli bir kazi buluntusu değilse, çoğu zaman ait oldukları yüzyıl ya da dönemi belirlemek kolay olmamaktadır. Bununla birlikte, Anadolu ve Balkanlar'da yapılan Bizans Dönemi kazlarında gün yüzüne çıkan benzer örnekler için Orta ve Geç Bizans Dönemlerini kapsayan tarihleme önerilerinde bulunulmuştur. Nitekim bunlar arasında *Amorium* (Gill, 2002) ve *Sardes* (von Saldern, 1980) örnekleri Orta Bizans Dönemi'ne; *Demre Aziz Nikolaos Kilisesi* buluntusu şeffaf mavi ve yeşil renkli, tabakalı örnekleri 11. - 13. yüzyıla (Çömezoglu, 2007), *Korinth* mezar buluntusu iki örnekten biri Bizans Dönemi, diğer ise 11. - 13. yüzyıla tarihlenmiştir (Davidson, 1952). *Tire Müzesi* koleksiyonu içinde de tamami satın alınmış olan, yuvarlak kesitli bezemesiz cam bilezikler yer almaktadır. Birleşme yeri düzgün olarak üretilen bu bilezikler şeffaf koyu mavi başta olmak üzere, şeffaf kahverengimsi sarı ve yeşil renktedir (Gürler, 2000).

Tip I/2. Yuvarlak Kesitli, Dış Yüzü Paralel Cam İpi Bezemeli Bilezikler

Yuvarlak kesitli bu grup bilezikler (Şekil 3), Kadıkalesi buluntuları arasında birkaç örnek temsil edilmektedir. Bunlar opak siyah renkli olup, üzerinde iki sıra cam ipi bezeme yer almaktadır. Bu örnekler olasılıkla yarı yuvarlak ve dikdörtgen kesitli dış yüzü paralel cam ipi bezemeli bileziklerin (Tablo 3 - Tip II/A2; Tip III/A, B, C ve E2) bir çeşitlemesi ve çağdaşıdır. *Amorium* kazalarından kesit ve bezeme açısından benzer örnekleri Orta Bizans Dönemi'ne tarihlenmiştir (Gill, 2006).

Şekil 3. Yuvarlak kesitli, dış yüzü paralel cam ipi bezemeli bilezikler: Tip I/2.

Tip I/3. Yuvarlak Kesitli, Tek Renkli Bükümlü Bilezikler (Spaer Tip C/1a-b)

Kadıkalesi'nde ele geçen bu tip bileziklerde (Şekil 4) en sık görülen renkler, yeşil, koyu yeşil, şeffaf lacivert ve sarı yeşildir. Bununla birlikte, aşınmadan dolayı rengi belli olmayan örnekler de bulunmaktadır. Bu grup örnekler, büüküm sıklıklarına göre, (a) Sık Bükümlü (Spaer Tip C/1a) ve (b) Seyrek Bükümlü (Spaer Tip C/1b) olarak iki grupta incelenebilir.

Bu tip örnekler büyük boyutludur ve genelde dikişsiz yöntem olarak adlandırılan yöntemle üretilmiş olmalıdır. Spaer'in tipolojisine göre Tip C/1 olarak adlandırılan bu örnekler, Yakın Doğu'da pek çok mezar ve yerleşimden ele geçmiş; buluntu yerine göre değişmekle birlikte, 5. - 7. yüzyıla tarihlenmiştir (Spaer, 1988: 59).

Kazılarla gün ışığına çıkarılan ve yayınıları yapılmış buluntular ışığında, bükümlü bileziklerin Bizans'ın geç yüzyıllarında yeniden ortaya çıktıığı anlaşılmaktadır. Bunların tek renkli, bükümlü ve bezemesiz olanları sayıca daha azdır. Kazı buluntuları arasında Anadolu örneklerine bakıldığından, İstanbul *Saraçhane* buluntusu mavi renkli bir bileziğin 11. yüzyıl ortasına (Hayes, 1992), mavi ve yeşil tonlarındaki *Amorium* örnekleri Orta ve Geç Bizans Dönemi'ne (Gill, 1994; Gill, 2002), renkleri belirtilmemiş *Yumuktepe*'deki benzerlerinin, ele geçen diğer bileziklerle birlikte 11. - 13. yüzyıla tarihlendiği görülmektedir (Köroğlu, 2002). Balkanlarda bulunan benzer bilezikler için de bu yüzyıllar önerilmiştir. Örneğin, Bulgaristan'ın *Djadovo* yerleşiminde ele geçen örneklerin genelde siyah renkli camdan yapıldığı ve 11. - 13. yüzyıla tarihlenebileceği ifade edilmektedir (Borisov, 1989). On birinci yüzyıl cam üretim merkezi olan *Korinth*'te ise benzer birkaç örnek, yüzyıl belirtilmemekle birlikte Bizans Dönemi'ne tarihlenmiştir (Davidson, 1952).

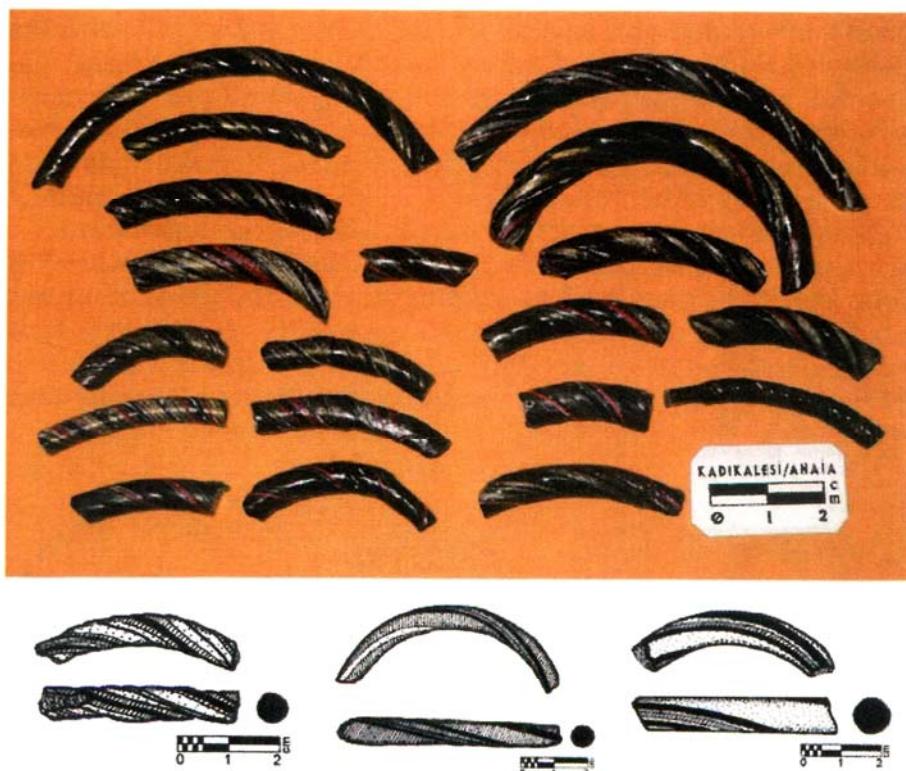

Şekil 4. Yuvarlak kesitli, tek renkli bükümlü bilezikler: Tip I/ 3a-b (Spaer Tip C/ 1a-b)

Bu tipte yapılmış olan bileziklerin, Bizans örnekleri yanı sıra, Anadolu buluntusu İslam örnekleri de bilinmektedir. *Kubad Abad* bilezikleri içinde bu tarzda üretilmiş, farklı renklerde örnekler tespit edilmiştir (Uysal, 2008). *Kars*, *Ani* kazalarında da 12. - 13. yüzyıla ait, sarı-yeşil renkte sağlam bir benzeriyle birlikte kırık parçalar halinde tek renkli spiral bilezikler ortaya çıkarılmıştır. (Çoruhlu ve Oktay, 2011)

Tip I/4. Yuvarlak Kesitli, Çok Renkli Bükümlü Bilezikler (Spaer Tip C/3-4)

Kadikalesi cam bilezikleri içinde sayı ve çeşit açısından en yaygın olanlar bu tip örneklerdir (Şekil 5). Bunlarda cam çubuk için çoğullukla opak siyah tek renkli bir cam kullanılmış, ancak bu defa çubuğun üzeri bir ya da birkaç renkte cam şeritlerle sarılmış olmalıdır. Bazı örneklerde bu şeritler, cam çubukla birlikte döndürüllererek bilezik çubuğuna spiral bir görünüm elde edilmiştir. Cam şeritler kırmızı, opak beyaz ve zeytin yeşili renktedir. Küçük aralıklarla, birbiri ardı sıra ve üç farklı renkte cam şeritle bezemeli cam bilezikler, bu grubun en sık rastlanan örneklerini oluşturmaktadır. Bununla birlikte tek ya da iki renkli cam şerit kullanılarak şekillendirilmiş bilezik örnekleri de önemli bir çoğulluktadır. Örnekler, bu renkli cam iplerinin bilezik üzerinde yer alışlarına göre (a) Simetrik cam ipi bezemeli (Spaer Tip C/3) ve (b) Asimetrik cam ipi bezemeli (Spaer Tip C/3-4a-b) olmak üzere iki gruba ayrılabilir.

Şekil 5. Yuvarlak kesitli, çok renkli bükümlü bilezikler: Tip I/ 4a-b (Spaer Tip C/ 3-4)

Cam ipliği sarılı bükümlü bileziklerin, diğerlerinden daha uzun bir süre kullanılmış olduğu ve geniş bir coğrafyaya yayıldığı anlaşılmaktadır. Yayımlanmış Anadolu buluntusu örnekleri, diğer örnekler gibi sınırlıdır. Bununla beraber, aşağı yukarı tarihlenebilen tabakalardan gelmeleri önemlidir. Sardes kazıları sırasında bu grubun 10. yüzyıl sonu ve 13. - 14. yüzyıla tarihlenen tipik örnekleri ele geçmiştir (von Saldern, 1962; 1980). Aynı şekilde Amorium'da da benzer cam bileziklere rastlanmıştır. Sayıca boyalı bileziklerden sonra gelen bu örnekler, bölgede ele geçen tüm bilezikler gibi Orta ve Geç Bizans Dönemi'ne tarihlenmektedir (Gill, 1994; Gill, 2006). Pergamon kazılarında da bu grup bilezikler bulunmuş ve örnekler en erken 10. yüzyıl ile 12. - 13. yüzyıla tarihlenmiştir (Schwarzer, 2009b). Yumuktepe buluntuları içinde de farklı renkte cam ipi sarılı bileziklere rastlanmıştır. Mavi ve yeşil renkli cam üzerine sarılan koyu yeşil, kırmızı ve beyaz renkli cam ipleriyle bezemeli örnekler, benzer buluntulara bakılarak 10. - 12. yüzyıla tarihlenmiştir (Köroğlu, 2002). Aleksandria Troas'ta (Çanakkale) da 12. - 13. yüzyıla ait benzer bilezikler ele geçmiştir (Schwarzer, 2009a).

Cam şeritlerle bezemeli bükümlü bileziklerin Korinth'te ele geçen örnekleri, kahverengi, zeytin yeşili ve koyu mavi renkli çubuk üzerine sarılmış ince kırmızı cam şeritlerle kuşatılmıştır. Bileziklerin çapları 6,5-10,5 cm arasında değişmektedir. Özellikle 10-10,5 cm'e varan çap ölçülerini, bu bileziklerin el bileğinden ziyade ayak bileğine takılmak için üretilmiş olabileceği düşüncesini doğurmuştur. Mevcut buluntular içinde şehrin kuzey doğu cam atölyesinden ele geçen örnekler, 11. - 12. yüzyıl ortalarına; diğer örnekler ise 10. yüzyıl ile 12. yüzyıl arasına tarihlenmiştir (Davidson, 1952). Bulgaristan Djadovo yerleşiminden de çok sayıda bu tipte cam bilezik ele geçmiştir. Siyah camdan üretilmiş bilezikler burada ön plandadır. Bunların nekropolis ve yerleşimde 10. yüzyılın sonrasında görülmeye başladığı, ancak 12. - 13.

yüzyılda çok yaygın hale gelip boyalı cam bilezikler ile yer değiştirdiği ifade edilmiştir (Borisov, 1989).

Çok renkli spiral bilezikler, İslam kültür katmanlarında da ele geçmektedir. Ancak, bu buluntuların yayımlanmış örnekleri sınırlıdır. *Kubad Abad Sarayı*'nda bu tipte tek bir bileziğin bulunduğu ifade edilmektedir (Uysal, 2008). Anı kazalarında da benzer tarzda üretilmiş cam bilezikler ele geçmiş ve bunlar da yerleşimde bulunan diğer cam objelerle birlikte 11. - 13. yüzyıla tarihlenmiştir (Çoruhlu ve Oktay, 2011).

Tablo 2. Tip II: Yarı-yuvarlak kesitli bilezikler

		KESİTLERİNE GÖRE		BEZEMELERİNE GÖRE	
		A	B	1	2
II	YARI YUVARLAK (Spaer Tip A/2)		Dış yüzü yuvarlak, Yarı yuvarlak kesiti (Spaer Tip A/2a)		Tek Renkli Bezemesiz (Spaer Tip A/2a)
					Dış yüzü paralel cam ipi bezemeli (Spaer Tip D/1(1)e(a))
			Dış yüzü hafif düzleştirilmiş, Yarı yuvarlak kesiti (Spaer Tip A /2b)		Tek Renkli Bezemesiz (Spaer Tip A/2b)
					Dış yüzü paralel cam ipi bezemeli (Spaer Tip D /1(2)e(a))

TİP II. YARI-YUVARLAK KESİTLİ BİLEZİKLER (SPAER TİP A/2)

Bu tip bilezikler, kesit biçimlerine göre iki farklı grupta (A, B) incelenmiştir; (A) Dış yüzü yuvarlak yarı-yuvarlak kesitli bilezikler (Spaer Tip A/2a) ve (B) Dış yüzü hafif düzleştirilmiş, yarı-yuvarlak kesitliler (Spaer Tip A/2b). Her bir A ve B kesit grubu, bezeme özelliklerine göre kendi arasında iki alt gruba (1, 2) daha ayrılmıştır.

Tip II/A-1. Dış Yüzü Yuvarlak, Yarı-Yuvarlak Kesitli, Tek Renkli Bezemesiz Bilezikler (Spaer Tip A/2a)

Yarı yuvarlak kesitli bu bileziklerin (Şekil 6) tespit edilen örnekleri, opak siyah, şeffaf koyu mavi ve yeşil renktedir. Bezemesiz olan bu bileziklerin şeffaf koyu yeşil renkteki *Amorium* buluntularına benzer örneklerinin Orta Bizans Dönemi'ne ait olduğu anlaşılmıştır (Gill, 2002).

Şekil 6. Yarı-yuvarlak kesitli / Dış yüzü yuvarlak, yarı yuvarlak kesitli, tek renkli bilezikler: Tip II/A-1 (Spaer Tip A/2a)

Tip II/A-2. Dış Yüzü Yuvarlak, Yarı-Yuvarlak Kesitli, Dış Yüzü Paralel Cam İpi Bezemesi Bilezikler (Spaer Tip D/1 (1)e(a))

Opak siyah renkli bu tip bileziklerde (Şekil 7), ön yüzde, bir ya da iki sıra renkli cam ipi bezeme yer almaktadır. Bu bezeme, tek sıra halinde ise dış yüzün tam ortasına, iki sıra halinde ise yine dış yüzün tam ortasına, birbirine paralel iki sıra şeklinde yapılmıştır. Cam ipi bezeme ise çoğunlukla kırmızı ya da sarımsı yeşil renktedir. Bu grubun Orta Bizans Dönemi'ne ait benzer örnekleri yine *Amorium* kazılarında tespit edilmiştir (Gill, 2002).

Şekil 7. Yarı-yuvarlak kesitli / Dış yüzü yuvarlak, yarı yuvarlak kesitli, dış yüzü paralel cam ipi bezemesi bilezikler: Tip II/A-2 (Spaer Tip D/1(1)e(a))

Tip II/B-1. Dış Yüzü Hafif Düzleştirilmiş, Yarı-Yuvarlak Kesitli, Tek Renkli Bezemesiz Bilezikler (Spaer Tip A/2b)

Tip II/A grubu bileziklerinden farklı olarak, dış yüzü hafif düzleştirilmiş bu grup örnekleri, renk skaları bakımından A1 örneklerine benzemektedir. Bu tipin de Orta Bizans Dönemi'ne ait çok sayıda benzer örnekleri Amorium kazılarında ele geçmiştir (Gill, 2002).

Tip II/B-2. Dış Yüzü Hafif Düzleştirilmiş, Yarı-Yuvarlak Kesitli, Dış Yüzü Paralel Cam İpi Bezemeli Bilezikler (Spaer Tip D/1 (1)e(a))

Bu grup bilezikler, bezeme açısından Tip III/A-2, B-2, C-2 ve E-2 grubuna çok yakın olmakla birlikte, kesit açısından onlardan farklıdır. Opak siyah renkli Kadıkalesi örnekleri, bilezik dış yüzünün ortasına yapılmış, tek sıra, kırmızı renkli cam ipi bezemeye sahiptir. Bununla birlikte benzer kesitli yayımlanmış örnekler, opak siyah renkli cam çubuk yanı sıra, koyu yeşil üzerine yapılmış paralel bir ya da iki sıra cam ipi bezeme içermektedir (Gill, 2006).

Tablo 3. *Tip III: Dikdörtgen kesitli bilezikler*

		KESİTLERİNE GÖRE	BEZEMELERİNE GÖRE	
III	DİKDÖRTGEN (Spaer Tip A/3)	A	1 Düzgün dikdörtgen kesitli (Spaer Tip A/3)	Tek renkli Bezemesiz (Spaer Tip A/3)
		B	2 Dış yüzü bombeli dikdörtgen kesitli	Dış yüzü paralel cam ipi bezemeli
	DİKDÖRTGEN (Spaer Tip A/3)		1 Dış yüzü tek sıra yivli dikdörtgen kesitli	Tek renkli Bezemesiz
			2 Dış yüzü paralel cam ipi bezemeli	Dış yüzü paralel cam ipi bezemeli

TİP III. DİKDÖRTGEN KESİTLİ BİLEZİKLER (SPAER TİP A/3)

Bu bilezikler kesit tiplerine göre beş alt grupta (A-E) incelenmektedir; (A) Düzgün dikdörtgen kesitli bilezikler (Spaer Tip A/3), (B) Dış yüzü bombeli dikdörtgen kesitli bilezikler, (C) Dış yüzü tek sıra yivli dikdörtgen kesitli bilezikler (D) Hem iç hem dış yüzü tek sıra yivli dikdörtgen kesitli bilezikler (E) Dış yüzü çift sıra yivli dikdörtgen

kesitli bilezikler. Kesitlerine göre bu şekilde gruplanan dikdörtgen kesitli bilezikler, kendi kesit grupları içinde bezemelerine göre alt gruppala bölünmüştür.

Tip III/A-1. Düzgün Dikdörtgen Kesitli, Tek Renkli Bezemesiz Bilezikler

Bu tip bilezikler için Kadıkalesi buluntusu olan birkaç örnek bilezik verilmiştir (Şekil 8).

Şekil 8. Dikdörtgen kesitli, tek renkli bezemesiz bilezikler:

Tip III/A-1 (Spaer Tip A/3) ve Tip III/B-1

Tip III/A-2. Düzgün Dikdörtgen Kesitli, Dış Yüzü Paralel Cam İpi Bezemeli Bilezikler

Dikdörtgen ya da bant kesitli olan bu grup örneklerin (Şekil 9) Tip III/A-1'den ayırmaları, yalnızca bezemeye dayanmaktadır. Süsleme, yine dış yüzü kuşatan paralel cam ipi bezemeden ibarettir. Tek renkli bezemesiz olanların koyu mavi renkli bir örneği, İstanbul Sarachane kazısında bulunmuş ve 11. yüzyıl ortalarına tarihlenmiştir (Hayes, 1992). Demre, Aziz Nikolaos kazalarında da şeffaf yeşil ve açık-koyu mavi tonlarda olan ve dolgu tabakasında ele geçen, ancak kesin olarak tarihlendirilemeyen benzer örnekler tespit edilmiştir (Çömezoğlu, 2007).

Tip III/B-1. Dış Yüzü Bombeli Dikdörtgen Kesitli, Tek renkli bezemesiz Bilezikler

Bu tip bilezikler için Kadıkalesi buluntusu olan birkaç örnek bilezik verilmiştir (Şekil 8).

Tip III/B-2. Dış Yüzü Bombeli Dikdörtgen Kesitli, Dış Yüzü Paralel Cam İpi Bezemeli Bilezikler

Dikdörtgen kesitli bilezikler arasında sayabileceğimiz bu grup örneklerin Tip III/A'dan farkı, bileziğin dışa bakan yüzünde, köşelerin yuvarlatılarak dış yüzü bombeli bir şekil verilmesidir. Tek renkli örneklerin 11. - 13. yüzyıla ait şeffaf koyu renkli benzerleri Demre, Aziz Nikolaos Kilisesi'nde bulunmuştur (Çömezoğlu, 2007). Bu tipin B-2 örneklerinin dış yüzünün tam ortasında paralel cam ipi bezemeler yer alır. Buluntular arasındaki Tip III/A-2 örneklerinde genelde tek sıra cam ipi bezeme görülürken, bu örneklerde kırmızı ve sarımsı yeşil renkli cam ipi bezemenin beraber

kullanılması dikkat çekmektedir. Kesit ve bezeme açısından benzer örnekler yine *Amorium* buluntuları içinde görülmüştür (Gill, 2002).

Şekil 9. Dikdörtgen kesitli, dış yüzü paralel cam ipi bezemeli bilezikler:
Tip III/A-2 ve Tip III/B-2

Tip III/C-1. Dış Yüzü Tek Sıra Yivli Dikdörtgen Kesitli, Tek Renkli Bezemesiz Bilezikler

Bu tip bilezikler için Kadıkalesi buluntusu olan birkaç örnek bilezik verilmiştir (Şekil 10).

Şekil 10. Dikdörtgen kesitli, dış yüzü tek sıra yivli, tek renkli bezemesiz bilezikler:
Tip III/C-1 (Spaer Tip B/4c)

Tip III/C-2. Dış Yüzü Tek Sıra Yivli Dikdörtgen Kesitli, Dış Yüzü Paralel Cam İpi Bezemeli Bilezikler

Tip III C grubu örneklerinde, bileziğin iç yüzü düzken ön yüzünde tek sıra derin bir yiv yer alır. Bu grubun C-2 alt tipinde (Şekil 11), bu yivin her iki yanına, birbirinin aynı ya da farklı renklerde paralel cam ipi bezeme yapılmıştır. Hem tek renkli örnekler (C-1), hem de paralel cam ipi bezemeli olanlarda (C-2) bilezik çubuğunun rengi çoğunlukla opak siyahdır. Özellikle C-1 örnekleri bu renk dolayısıyla son derece parlak ve göz alıcı bir dış görünüşe sahiptir. Bu tipin, *Aleksandreia Troas'ta* 12. - 13. yüzyıla ait bezemeli örnekleri tespit edilmiştir (Schwarzer, 2009a).

Şekil 11. Dikdörtgen kesitli, dış yüzü tek sıra yivli, paralel cam ipi bezemeli bilezikler: TİP III/ C-2

Tip III/D. Hem İç Hem Dış Yüzü Tek Sıra Yivli, Dikdörtgen Kesitli Bilezikler
Bu bileziklerin (Şekil 12) Tip III/C den farkı, bilezik dış yüzü yanı sıra iç yüzde tam ortada bir yiv barındırmasıdır. Ancak bu yiv diğeri kadar derin ve belirgin değildir. Kadıkalesi’nde bu formda yalnızca iki adet bilezik bulunmuştur ve bunlardan biri opak siyah; diğeri ise şeffaf koyu kahve renklidir.

Şekil 12. Dikdörtgen kesitli, dış ve iç yüzü tek sıra yivli bilezikler: Tip III/ D

Tip III/E-1. Dış Yüzü Çift Sıra Yivli, Dikdörtgen Kesitli, Tek Renkli Bezemesiz Bilezikler

Bu tip bilezikler için Kadıkalesi buluntusu olan birkaç örnek bilezik verilmiştir (Şekil 13).

Şekil 13. Dikdörtgen kesitli, dış yüzü çift sıra yivli, tek renkli bilezikler:
Tip III/E-1 (Spaer Tip B/4b)

Tip III/E-2. Dış Yüzü Çift Sıra Yivli, Dikdörtgen Kesitli, Dış Yüzü Paralel Cam İpi Bezemeli Bilezikler

Dikdörtgen kesitli bileziklerin bu son alt grubunda, bilezik halkasının iç yüzü düz olarak biçimlendirilmiş, ön yüzde ise iki sıra yiv oluşturulmuştur. Ön yüzün tam ortasında, paralel iki kuşak halinde bulunan bu yivler, bileziği eşit üç parçaya ayırmaktadır. Bununla birlikte, yivlerin asimetrik bir düzende, dış yüzde yer aldığı örnekler de vardır. Simetrik olanlarında cam ipi bezeme, iki yivin ortasındaki bombe üzerinde, diğerinde ise yivlerin alt ve üst yanlarında konumlanmıştır. Ancak yayılmış benzer kesitli örneklerde, bezeme yerleştirilişi açısından değişik uygulamalar görmek olasıdır. Örneğin *Amorium* bilezik buluntuları arasında, birden fazla yiv içeren, şeffaf yeşil ve açık mavi renkte olan Orta Bizans Dönemi'ne ait farklı örnekler belirlenmiştir (Gill, 2002). Benzer şekilde, *Yumuktepe* kazalarında da dış yüzü, üç adet yivli örnek bulunmuştur. Bu yerleşimde ele geçen tüm bilezikler, 11. - 13. yüzyıla tarihlenmektedir (Köroğlu, 2002). *Demre Aziz Nikolaos Kilisesi* kazalarında da buluntu yerine göre 7. - 11. yüzyıl ile 11. - 13. yüzyıla tarihlenen az sayıda benzer örnek ele geçmiştir (Çömezoğlu, 2007). *Aleksandreia Troas*'ta bulunan bezemeli ve bezemesiz benzer üretimler de, 12. - 13. yüzyıla tarihlenmiştir (Schwarzer, 2009a).

Tip III kesitli olan C ve E grubu örneklerin 1. alt gruplarında, opak siyah renkten başka şeffaf koyu yeşil ve yeşil-mavi renkli örnekler de tespit edilmiştir. Bu grupların bezeme içeren 2. alt gruplarında ise bazen tek, bazen de iki renkli bir cam ipi kuşak bileziğin dış yüzünü kuşatmaktadır, bu renkler kırmızı ve yeşildir.

TİP IV. ÜÇGEN KESİTLİ BİLEZİKLER (SPAER TİP D/3 ve D/4)

Bu bilezikler, katalogun sayı ve çeşit bakımından en az görülen tipidir. Belirlenebilin tek örnek, aşağıya doğru hafif basık, asimetrik bir üçgen kesite sahiptir (Şekil 14). Bileziğin dış tarafında kalan sivri tepe noktası ve bu noktanın biraz altı kırmızı renkli cam ipi ile kuşatılmıştır. Üçgen kesitli bilezikler, Spaer'in İslami cam

bilezikleriyle ilgili çalışmasında simetrik ve asimetrik üçgen kesitli bilezikler başlığı altında ayrıntıyla gruplandırılmıştır (Spaer, 1992: 55) Özellikle Yakın Doğu'da yapılan kazılarda, üçgen kesitli ve cam aplikasyonu ile dekore edilmiş çok renkli bilezikler bulunmuştur. Bu bileziklerde, cam çubuk üzerine farklı renkte kabartma noktalar, parça ya da yama şeklinde bezemeler, paralel cam ipi tekniği ile yapılmış süslemeler ya da bunların hepsinin bir arada yer aldığı birleşik desenlerden oluşan zengin bir süsleme görülmektedir. Spaer'in çalışmasına konu olan tüm bu üçgen kesitli ve çok renkli bezemeli bilezikler, buluntu yerlerine göre değişmekte birlikte, 13. - 15. yüzyıla tarihlenmektedir (Spaer, 1992; 50-55).

Tablo 4. *Tip IV: Üçgen kesitli bilezikler*

KESİTLERİNE GÖRE			BEZEMELERİNE GÖRE		
III DİKDÖRTGEN (Spaer Tip A/3)	C	Dış yüzü tek sıra yivli dikdörtgen kesitli (Spaer Tip B/4c)	1	Tek renkli Bezemesiz (Spaer Tip B/4c)	
			2	Dış yüzü paralel cam ipi bezemeli	
	D	Dış ve iç yüzü tek sıra yivli dikdörtgen kesitli	1	Dış ve iç yüzü tek sıra yivli dikdörtgen kesitli	
			2	Tek renkli Bezemesiz (Spaer Tip B/4b)	
	E	Dış yüzü çift sıra yivli dikdörtgen kesitli (Spaer Tip B/4a-b)	1	Dış yüzü paralel cam ipi bezemeli	
IV ÜÇGEN (Spaer Tip A/5a)				Dış yüzü paralel cam ipi bezemeli (Spaer Tip D/4(1)e(a))	

Kadıkalesi bulutusu olan şeffaf turkuaz renkli örnek ise, İslam örnekleri kadar gösterişli ve renkli bir bezeme sergilememekte, yalnızca ön yüzünde yer alan kırmızı renkli paralel cam ipi bezeme dolayısıyla diğer kesit gruplarıyla yakınlık göstermektedir. Bizans Dönemi malzemesiyle karışık halde ele geçen bu bilezik, kesit açısından buluntu yeri için nadir bir örnek olmakla birlikte, bezeme özelliği ve

bezemenin uygulanışı açısından Kadıkalesi'nde ele geçen diğer bileziklerle çağdaş bir üretim olmalıdır.

*Şekil 14. Üçgen kesitli, dış yüzü paralel cam ipi bezemeli bilezikler:
Tip IV (Spaer Tip D/4 (1)e(a))*

SONUÇ

Son yıllarda arkeolojik buluntulara yönelik yapılan çalışmalarla, söz konusu buluntuların, yalnızca geçmişde ait maddi kültür kalıntıları olmadığı, fiziksel, tipolojik ve işlevsel özellikleri yanında, ait oldukları dönemlerdeki yaşam şekilleri, toplumsal ya da bireysel tercihler hakkında da önemli ipuçları verdiği görülmektedir. Parani (2005) tarafından yapılan bir çalışmada, kullanım amaçları farklı pek çok cam obje arasında cam bileziklerden söz edilmektedir. Parani'nin Bizans tasvir sanatına dayalı gözlemlerinde, MS 11. - 12. yüzyıla ait Bizans resimlerinin bazlarında, kadın figürlerinin, bileklerinde koyu renkli bileziklerle resimlendiğine, hatta bazı tasvirlerde dirseğin biraz yukarısında da benzer bilezik betimlemelerinin görüldüğüne dikkat çekilmektedir. Bununla birlikte, tasvirlerde bileziğin ne tür bir malzemeden yapıldığını belirlemenin kolay olmadığı belirtilmiştir (Parani, 2005: 152-153). Resimlerde, çoğunlukla ikili gruplar halinde görülen bileziklerin bu şekilde kullanılmasına ilişkin bir gözlem, Amorium kazları bilezik buluntuları için yapılmıştır. Yerleşimde ele geçen bileziklerin tek renkli olanlarının kenarlarında aşınma izlerinin tespit edilmesi, gruplar halinde kullanıldığından bir göstergesi olarak düşünülmüştür. Öte yandan, aynı yerleşimin bezemeli örneklerinin ise bilezik yuvarlığını kapsayan dekorasyonları nedeniyle tek olarak kullanıldığı, ancak bazlarında görülen aşınmalar nedeniyle bunların da gruplar halinde kullanılmış olabileceği kabul edilmektedir. Bilezik ustasının bunları tasarlamaaktaki amacı ne olursa olsun, sonuç olarak bilezik, kullanıcısının arzusuna ve alışkanlığına göre işlevini sürdürmektedir (Gill, 2002: 184).

Parani'nin bileziklerle ilgili bir diğer gözlemi, Orta ve Geç Bizans Dönemi tasvirleri dikkatle incelendiğinde, bileziklerin özellikle hizmetçi ya da görevliler ile ebe gibi daha alt sınıfından kadınların kollarında yer aldığıdır. Üst sınıfa mensup hiçbir kadının bu tip bileziklerle betimlendiğine ilişkin bir örnek bilinmemektedir. Bilezikler, yalnızca tasvirlerde elleriyle çeşitli işler yapan, alt sınıfından kadın figürlerinde gözlemlenmiştir. Parani, bu durumu, Orta Bizans Dönemi kadın elbiselerinin kol tasarımındaki değişim ile bileğe ya da dirsek üzerine bilezik takma modası arasındaki ilişkiyle açıklamıştır. 11. yüzyıl ortalarında kadın elbiseleri, bilekte oldukça geniş

kollara sahiptir. Son derece zarif durmasına rağmen, "trompet şekilli" bu kollar, özellikle ev işinde çalışan ya da elleriyle iş yapan kadınlar için oldukça kullanışsız olmalıdır. Orta Bizans Dönemi hizmetçi ya da ebe betimleri, bu sorunun uygun ve pratik bir çözümüne ışık tutabilir. Kol uçlarının geriye doğru çekilip, omuzda kürek kemiği üzerinde düğümlenmesiyle, figürler, hem elbise kollarının engellemesinden kurtulmakta, hem de kollar görünür bir hal almaktadır. Elbise kollarının bu kullanımını, bilek ve kollara takılan bileziklerin görünümesine de katkıda bulunmuş olmalıdır. Dikkat çekilen bir başka durum da, Geç Bizans Dönemi tasvirlerinde kadın hizmetçilerin sosyal statüsü ve görevleriyle ilgili olarak çiplak kolla tasvirinin sürdüğü, ancak kollardaki düğümler ile koyu renkli bilezik betimlerinin kaybolduğuudur. Nitekim Parani, *Palaiologos* döneminde, trompet şekli kolların kadın giyiminde daha az görüldüğünü belirtmiştir. Ona göre, Geç Bizans Dönemi boyunca, bileziklerin popülerliğindeki azalışla, elbise kollarının tasarımindaki değişim arasındaki ilişki böylece bir kez daha kendini göstermiştir (Parani, 2005: 152-153).

Cam bileziklere konusundaki yaygın bir gözlem de buluntu yerlerine yönelikir. Kazılar, bu objelerin dini yerleşimlerde az, sivil yerleşimlerde ise görece daha fazla sayıda çıktığını göstermiştir. Kadikalesi örnekleri de, bu kanıtı bir ölçüde destekler niteliktedir. Çünkü son yıllarda yapılan çalışmalar, anıtsal kilise kompleksinde yoğunlaşmış, bununla birlikte ele geçen bilezik sayısında bir gerileme söz konusu olmamıştır. Bu durum, kalede sivil ve dini yaşamın bir arada sürdürülmesiyle açıklanabilir. Kadikalesi bilezikleri, kalenin iskân tarihi, diğer buluntular ve çağdaşı benzer örnekler göz önüne alınarak, 12. - 13. yüzyıl sonuna tarihlendirilmiştir. Kalede ele geçen bilezikler için dikkati çeken bir gözlem de, burada, Bizans Dönemi için karakteristik olan boyalı cam bileziklere hemen hemen hiç rastlanmamasıdır. Kaledeki örneklerde dekorasyon, cam ipinin farklı biçimlerde kullanılmasına dayanır. Bu durum, Bizans cam bileziklerini tarihlemede bir ipucu olarak değerlendirilebilir. Önceki yaynlarda, boyalı bilezikler için 9. - 12. yüzyıl; cam ipi dekorlu bilezikler için ise 11. - 13. yüzyıllar önerilmektedir. Hatta çoğu yerleşimde dekorasyona dayalı böyle bir tarihleme yerine, her iki bilezik grubu için ortak tarihlerin verildiği dikkat çekmektedir. Ancak özellikle, Balkanlar'daki kazilarla stratigrafiye dayalı gözlemler, cam ipi dekorlu bileziklerin 12. - 13. yüzyılda daha yaygınlaştığını, boyalı bileziklerin ise azaldığını göstermiştir. Çok sayıda bilezik bulunuşu veren Kadikalesi'nde yalnızca tek bir boyalı örneğin çıkması, 13. yüzyılda Bizanslıların cam bilezik konusunda, cam ipi dekorasyondan yana bir tavır sergilediğinin bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Bu tercihte, 13. yüzyıla ait, renk, kesit ve cam ipi bezemeleriyle Bizans cam bileziklerine paralellik sergileyen, Anadolu bulunuşu Türk-İslam üretimlerinin de büyük payı olduğu açıktr. Zira, bu yüzyılda Bizans ve İslam kültürleri arasındaki sanatsal alışveriş ve etkileşim oldukça güçlü ve çok yönlüdür. Kadikalesi bilezikleri, bölge ve Anadolu üretimi için form, bezeme tekniği ve uygulanışı açısından yeni örnekler olmamakla birlikte, Bizans bilezik üretimeinin, Kadikalesi ölçüğündeki zenginliğini göstermesi açısından önemlidir.

TEŞEKKÜR

Kuşadası Kadikalesi'nde 2001 yılından itibaren yapılan arkeolojik çalışmalar, mimari verileriyle olduğu kadar, başta seramik olmak üzere, küçük buluntularıyla da Ortaçağ Bizans sanatı için aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Kalede sürdürülen çalışmalar, form ve işlev açısından geniş bir perspektife yayılan zengin bir cam buluntunun da ortaya çıkmasına imkân tanımıştır. Söz konusu bu buluntuların yeni ve alıgilmadık türleri, Kaleyi, Ortaçağ Bizans camcılığı için önemli bir merkez konumuna getirmektedir. Gerek doktora tezim, gerekse bilimsel yayın ve toplantıarda,

Kadıkalesi cam buluntularını inceleme ve yayinallyama olanağı sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Zeynep Mercangöz'e, bu makalede konu edilen cam buluntular vesilesiyle bir kez daha teşekkür etmek isterim.

KAYNAKLAR

- Anlağan, Ç., Anlağan, T. (1985). *Sadberk Hanım Müzesi Kataloğu*. İstanbul.
- Atik, Ş. (2001). Müzemizdeki Turgut Menemencioğlu Koleksiyonu'ndaki antik camlar, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* (17, 425-440). İstanbul: İstanbul Arkeoloji Müzeleri.
- Bilgi, H. (2007). Bilezik/Bracelet. A. Ödekan (Ed.) *Kalanlar: 12. ve 13. yüzyıllarda Türkiye'de Bizans / The remnants: 12th and 13th centuries Byzantine objects in Turkey* (263-265). İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayınları.
- Borisov, B. D. (1989). *Djadovo: Bulgarian, Dutch, Japanese expedition. Vol. 1: Medieval settlement and necropolis, 11th - 12th century*. Tokai: Tokai University Press.
- Bosselmann, A. (2001). Byzanz: Das Licht aus dem Osten: Kult und Alltag im Byzantinischen Reich vom 4. bis 15. Jahrhundert. C. Stiegemann (Ed.), *Katalog der Ausstellung im Erzbischöflichen Diözesanmuseum Paderborn*. Paderborn: Von Zabern.
- Buckton, D. (Ed.). (1994). *Byzantium: Treasures of Byzantine art and culture from British Collections*. London: British Museum Press.
- Canav, Ü. (1985). *Cam Eserler Koleksiyonu*. İstanbul: Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.
- Clairmont, C. W. (1977). *Catalogue of ancient and Islamic glass*. Athens: Benaki Museum.
- Çakmakçı, Z. (Baskıda). Kuşadası Kadıkalesi / Anaia Kazıları'ndan Ortaçağ Bizans camcılığına yeni bir grup: Cam unguentariumlar. *Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu, 17-20 Haziran 2010, Kaunos*.
- Çoruhlu, Y., Oktay, J. Ö. (2011). 2006-2009 Kars-Ani kazlarında ortaya çıkarılan cam bilezikler üzerine. O. Eravşar, R. Duran, A. Baş, Ş. Dursun (Ed.), *XIV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu* (155-171). Konya: Kömen Yayınları.
- Çömezoğlu, Ö. (2007). Akdeniz çevresi Ortaçağ camcılığı ışığında Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Cam Buluntuları (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Davidson, G. R. (1952). *Corinth XII: The minor objects*. Princeton: American School of Classical Studies Publications.
- Djingov, G. (1978). Bracelets en verre à décor peint de la Bulgarie médiévale. *Annales du 7e Congrès de L'Association Internationale pour L'Histoire du Verre* (Berlin-Leipzig 1977), (149-157). Liège: Edition du Secrétariat Général.
- Dodwell, C. (1961). Theophilus' The various arts: De diversis artibus. Oxford: Clarendon Press.
- Gill, M. A. V. (1992). Small finds, terracotta lamps and glass bracelets (216-219). R. M. Harrison (Ed.), *Amorium excavations 1991: The fourth preliminary report. Anatolian Studies*, 42, 207-222.
- Gill, M. A. V. (1994). Glass and small finds (123-126). C. S. Lightfoot (Ed.), *Amorium excavations 1993: The sixth preliminary report. Anatolian Studies*, 44, 105-126.
- Gill, M. A. V. (1996). Glass (106-110). C. S. Lightfoot, E. A. Ivison (Ed.), *Amorium excavations 1995: The eighth preliminary report. Anatolian Studies*, 46, 91-110.

- Gill, M. A. V. (1999). Glass finds (340-343). C. S. Lightfoot (Ed.), *The Amorium Project: The 1997 study season*. *Dumbarton Oaks Papers*, 53, 333-349.
- Gill, M. A. V. (2001). Glass finds (394-398). C. S. Lightfoot, E. A. Ivison (Ed.), *The Amorium Project: The 1998 excavation season*, *Dumbarton Oaks Papers*, 55, 371-399.
- Gill, M. A. V. (2002). *Amorium Reports, Finds I: The Glass (1987-1997)*. Oxford: Archaeopress.
- Gürler, B. (2000). *Tire Müzesi cam eserleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Han, V. (1975). The origin and style of Medieval glass found in the Central Balkans. *Journal of Glass Studies*, XVII, 114-126.
- Hayes, J. W. (1992). *Excavations at Sarachane in İstanbul, Volume II: The Pottery (400-421)*. Princeton: Princeton University Press.
- Köroğlu, G. (2002). Yumuktepe Höyüğü Ortaçağ kazısından küçük buluntular. M. Denktaş, Y. Özbek, A. Sağiroğlu Arslan (Ed.), *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (515-535)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Köroğlu, G. (2004). Yumuktepe in the Middle Ages. Caneva, I., Sevin, V. (Ed.), *Mersin-Yumuktepe: A reappraisal (103-132)*. Lecce: Congedo Editore.
- Lightfoot, C. S., Aslan, M. (1992). *Anadolu antik camları: Yüksel Erimtan Koleksiyonu / Ancient glass of Asia Minor: The Yüksel Erimtan Collection*. Ankara: EMT AŞ.
- Mercangöz, Z. (2010a). Kommerkion ve Emporion olarak Anaia'nın değişken tarihsel yazgısı. A. Ödekan, E. Akyürek, N. Necipoğlu (Ed.), *First International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium: Proceedings / 1. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu: Bildiriler (279-292)*. İstanbul: Vehbi Koç Vakfı.
- Mercangöz, Z. (2010b). *Ostentatious life in a Byzantine province: Some selected pieces from the finds of the excavation in Kuşadası, Kadikalesi/Anaia*. F. Daim, J. Drauschke (Ed.), *Byzanz: Das Römerreich im Mittelalter, Teil 2: Schauplätze (2 Bände)*. Regensburg: Schnell & Steiner Verlag.
- Oral Çakmakçı, Z. (2008). *Örnekler ışığında Bizans Asia'sında cam sanatı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.
- Parani, M. G. (2005). Representations of glass objects as a source on Byzantine glass: How useful are they? *Dumbarton Oaks Papers*, 59, 147-171.
- Riis, P. J., Poulsen, V. (1957). Les Verreries. P. J. Riis, V. Poulsen (Ed.), *Hama: Fouilles et recherches de la Fondation Carlsberg, 1931-1938. Vol 4, Part 2, Les verreries et poteries médiévaux (30-116)*. Copenhague: Carlsbergfondet.
- von Saltern, A. (1962). Glass from Sardis. *American Journal of Archaeology*, 66, 5-12.
- von Saltern, A. (1980). *Ancient and Byzantine glass from Sardis*. London: Harvard University Press.
- Schwarzer, H. (2009a). Spätantike und Byzantinische glasfunde aus Alexandreia Troas. E. Lafli (Ed.), *Late Antique / Early Byzantine glass in the Eastern Mediterranean (67-84)*. İzmir: TÜBİTAK.
- Schwarzer, H. (2009b). Spätantike, Byzantinische und Islamische glasfunde aus Pergamon. E. Lafli (Ed.), *Late Antique / Early Byzantine glass in the Eastern Mediterranean (85-109)*. İzmir: TÜBİTAK.
- Spaer, M. (1988). The Pre-Islamic glass bracelets of Palestine. *Journal of Glass Studies*, 30, 51-61.
- Spaer, M. (1992). The Islamic glass bracelets of Palestine: Preliminary findings. *Journal of Glass Studies*, 34, 44-62.

- Uysal, Z. (2008). *Kubadabad Sarayı cam buluntuları, (1981-2004)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.
- Uysal, Z. (2009). Kubadabad kazlarında (1981-2004) bulunan cam boncuklar. *Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi*, XVI(2), 67-75.
- Whitehouse, D., Pilosi, L., Wypyski, M. T. (2000). Byzantine silver stain. *Journal of Glass Studies*, 42, 85-96.